

فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۱۰۳، تابستان ۱۴۰۱، ۲۳۲-۲۰۹

مقاله پژوهشی: تحلیل غایت حقوقی نظام ثبت اطلاعات «هویتی» و «وضعیتی» شرکت‌های تجاری و تأثیر آن در انتخاب الگوی کارآمد ثبتی

نسرین طباطبائی حصاری* سروش صافی زاده**

پذیرش: ۱۴۰۰/۱/۲۳

دریافت: ۱۳۹۹/۴/۷

اطلاعات مالی-اقتصادی / اطلاعات مرجع / اعتمادسازی / تقارن اطلاعاتی / حقوق ثبت شرکت‌ها

چکیده

نظام ثبت شرکت‌ها به‌عنوان تنها نهاد تخصصی در حوزه اطلاعات شرکت‌های تجاری دارای کارکردی دوگانه در ثبت اطلاعات است. در خصوص اطلاعات هویتی، هدف نظام ثبتی، قطعیت این اطلاعات است، درحالی که در حوزه اطلاعات وضعیتی، «برقراری تقارن اطلاعاتی» هدف اصلی است. نظام‌های ثبتی در تحقق این اهداف روش‌های یکسانی را به‌کار نبرده‌اند؛ به‌طوری که در حوزه اطلاعات هویتی الگوهای وحدت ظاهر و تعدد ظاهر را ایجاد کرده‌اند و در خصوص اطلاعات وضعیتی مدل‌های واسطه‌گرا و تعامل‌گرا را به‌کار برده‌اند. نگارندگان این پژوهش با مطالعه تطبیقی و بر مبنای تحلیل‌های حقوقی و اقتصادی به این نتیجه رسیده‌اند که برای تحقق اهداف یادشده، در حوزه اطلاعات هویتی، «الگوی وحدت ظاهر» و در حوزه اطلاعات وضعیتی، «الگوی واسطه‌محور»، الگوی ثبتی کارآمد است و بر همین اساس پیشنهادهایی در جهت وضع قوانین در حوزه ثبت شرکت‌های ایران ارائه داده‌اند.

طبقه‌بندی JEL: K22, D82, D83

*. استادیار گروه حقوق خصوصی و اسلامی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران nasrintaba@ut.ac.ir

** دانشجوی دکتری حقوق خصوصی پردیس فارابی دانشگاه تهران safizade.soroush@ut.ac.ir

مقدمه

یکی از شروط تأمین «امنیت حقوقی» در هنگام انعقاد قرارداد با شرکتهای تجاری «دسترسی به اطلاعات» آنها است. اما هنگامی که این اطلاعات مستقیماً از سوی ارکان داخلی شرکت ارائه می‌گردد، این نیاز تأمین نمی‌شود؛ به همین دلیل نظام‌های حقوقی، ثبت و ارائه اطلاعات شرکتهای تجاری را از سوی «مقامی بی طرف» و در قالب سامانه ثبت شرکت‌ها پیش‌بینی کرده‌اند.^۱ در این فرایند، نظام ثبت شرکتهای تجاری کارکرد اطلاعاتی دوگانه و متفاوتی دارد. ثبت شرکت‌ها از یک سو با ثبت «اطلاعات هویتی» شرکتهای تجاری - که به «اطلاعات مرجع» مشهور است - به عنوان شرط تأسیس، کارکرد حقوق عمومی خود را بروز می‌دهد و از سوی دیگر با ثبت «اطلاعات وضعیتی» شرکت‌ها همچون تصمیمات و سیاست‌گذاری‌ها و گزارش‌های سالیانه - که به «اطلاعات مالی - اقتصادی» شهرت دارد - کارکرد حقوق خصوصی خود را نمایان می‌سازد.^۲ علی‌رغم آنکه نظام‌های حقوقی در لزوم ایجاد نظام ثبت شرکتهایی که هر دو کارکرد اطلاعاتی پیش‌گفته را دارا باشد اشتراک دارند، بررسی عملکرد آنها نشان می‌دهد که در قلمرو هریک از «اطلاعات هویتی» و «اطلاعات وضعیتی» الگوهای ثبتی با آثار حقوقی کاملاً متفاوت شکل گرفته است که برخی از این الگوها با هدف ثبت اطلاعات هویتی و وضعیتی سازگار نیست. این موضوع سبب طرح مسائلی شده از جمله آنکه نظام ثبت شرکت‌ها در ثبت اطلاعات «هویتی» و «وضعیتی» به دنبال چه هدف و غایتی است؟ در هریک از حوزه‌های یادشده چه الگوهای ثبت اطلاعاتی پدید آمده‌اند و بر مبنای «هدف» غایی نظام ثبت شرکت‌ها کدام یک از الگوهای ثبت اطلاعاتی بهترین کارایی را در تأمین امنیت معاملاتی خواهد داشت؟

در پژوهش حاضر با نگاهی تحلیلی و تطبیقی، در بخش اول، هدف نظام ثبتی در کارکرد ثبت اطلاعات مرجع معرفی می‌گردد و سپس با معرفی اقسام الگوهای ثبت اطلاعات مرجع، به تحلیل هریک از آنها پرداخته می‌شود تا مدلی کارآمد شناسایی گردد. در بخش دوم، ابتدا تقارن اطلاعاتی به عنوان غایت نظام ثبت شرکت‌ها در حوزه اطلاعات مالی - اقتصادی معرفی می‌شود و سپس با تبیین اقسام الگوهای ثبتی شکل‌گرفته در کارکرد یادشده، مدل کارآمد

۱. طباطبائی حصارى، نسرین، (۱۳۹۳).

۲. پاسبان، محمدرضا، (۱۳۸۴).

شناسایی می‌شود. در نهایت، مدل نظام ثبت شرکت‌های ایران در ثبت هریک از اطلاعات هویتی و وضعیتی بررسی، و پیشنهادهایی برای اصلاح این نظام ثبتی ارائه می‌گردد.

۱. ثبت اطلاعات مرجع شرکت‌های تجارتي؛ غایت قطعیت اطلاعات

از دیدگاه برخی تحلیل‌گران اقتصادی نظام حقوق قراردادها، معاملات به سه مرحله «ارتباطات مقدماتی»، «انعقاد قرارداد» و «نظارت بر اجرای قرارداد» قابل تجزیه است. در مرحله ارتباط که پایه و اساس حقوق قراردادها شناخته می‌شود، متعاملین نیازمند اطلاعاتی برای «شناسایی هویت طرف» مقابل خود هستند؛ چراکه مقدمه برقراری هر تعامل اقتصادی و ایجاد اعتماد قراردادی، شناسایی هویت و اهلیت طرف مقابل است و این موضوع نقش کلیدی در نظام قراردادهای تجاری ایفا می‌کند.^۲ برای شکل‌گیری سهل و آسان این اعتماد، نظام‌های حقوقی اطلاعات اشخاص حقیقی را در قالب ثبت احوال شخصیه، و اطلاعات هویتی اشخاص حقوقی را در قالب ثبت اطلاعات هویتی شرکت‌ها جمع‌آوری کرده‌اند.^۳ با این حال، اهمیت سیستم ثبت اطلاعات هویتی شرکت‌ها به مراتب بیش از سیستم ثبت احوال شخصیه است، زیرا اشخاص حقوقی برخلاف اشخاص حقیقی - که دارای وجودی فیزیکی و عینی هستند - وجودی اعتباری دارند و دولت نمی‌تواند تشکیل یا انحلال شخصیت حقوقی را به انعقاد یک عقد رضایی^۴ میان شرکا موکول کند؛ زیرا سپردن سرنوشت «هویت اجتماعی شرکت تجارتي» به دست اشخاصی که تنها قرارداد شرکت را منعقد کرده‌اند می‌تواند شخصیت حقوقی را تا مرز انکار پیش ببرد و به‌طور جدی حقوق اشخاص ثالث را به خطر اندازد.^۵ با این حال، نظام‌های ثبتی در اجرای مدل ثبت اطلاعات هویتی یکسان عمل نکرده و الگوهای متعددی را طراحی نموده‌اند. در این بخش ضمن معرفی این الگوها، میزان کارآمدی آن‌ها تحلیل می‌شود.

۱-۱. اقسام الگوهای ثبتی در حوزه ثبت اطلاعات مرجع

1. Den butter, Frank.A.G., Mosch, Robert H.J. (2003)

۲. طباطبائی حصارى، نسرین و زمانى، محمود، (۱۳۹۷).

۳. همان.

4. Consensual Contract

۵. قاسمى، محسن، (۱۳۸۸).

مبنای اصلی در تفاوت «الگوهای ثبت اطلاعات مرجع» اشخاص حقوقی - به طور خاص شرکت‌های تجاری - تفسیری است که هریک از نظام‌های ثبتی از «نظریه ظاهر» ارائه می‌دهند. بر اساس نظریه ظاهر: «مصالح اجتماعی از جمله ضرورت امنیت در روابط حقوقی، گردش آزاد و سریع و آسان اموال و سرعت و سادگی معاملات تجاری ایجاب می‌کند از شخص با حسن نیت که بدون آگاهی از حقیقت به صورت معقول و متعارفی به ظواهر موجود در وضعیت‌های حقوقی اعتماد کرده‌اند حمایت شود»^۱. بر این اساس، نظام‌های ثبتی در پاسخ به این پرسش که آیا بانک اطلاعات مرجع صرفاً یکی از منابع تعیین‌کننده هویت ظاهری اشخاص حقوقی شناخته می‌شود و یا تنها منبع تعیین‌کننده هویت ظاهری است، پاسخ متفاوتی داده‌اند و این موضوع سبب ایجاد دو الگوی متفاوت شده است که در این پژوهش «تعدد ظاهری» و «وحدت ظاهری» نامیده می‌شوند.

۱-۱-۱. نظام‌های مبتنی بر تعدد ظاهر

تجار باید بتوانند طرف معامله خود را به طور قابل اعتمادی شناسایی کنند و لزوم سرعت برای استفاده از موقعیت‌های اقتصادی ایجاب می‌کند که این امر در کمترین زمان ممکن انجام گیرد. بنابراین تجار نیازمند حمایت قانونی هستند تا بتوانند به ظواهر قابل اعتماد اتکا کنند و تا حد امکان حمل بر صحت نمایند^۲. برخی از نظام‌های حقوقی موقعیت‌های ظاهری متعددی را برای شناسایی هویت شخص حقوقی طرف معامله شناسایی کرده‌اند که یکی از آن‌ها، ثبت اطلاعات هویتی در سیستم ثبتی است. به همین دلیل این سیستم‌ها «تعدد ظاهر» نامیده شده‌اند.

در حقیقت در الگوی «تعدد ظاهر»، مقصود از «ظاهر قابل اعتماد» تنها معطوف به ظاهر ایجادشده از سوی ثبت نیست، بلکه «چنانچه یک شخص - اعم از حقیقی یا حقوقی - در نتیجه عملکردش، ظاهری ایجاد کند که نوعاً قابل اعتماد باشد و سپس شخص دیگر با حسن نیت به این ظاهر اعتماد کند، شخص ثالث نباید از این اعتماد مشروع ضرر کند و شخصی که ظاهر منسوب به اوست باید انتظار ثالث از این اعتماد را برآورده سازد»^۳. بر این

۱. همان، ص ۵۰.

۲. صقری، محمد، (۱۳۹۰).

۳. پورارشاد، نادر و همکاران (۱۳۸۹).

اساس، بانک اطلاعات ثبت شده مرجع در راستای حمایت از متعاملین تجاری به عنوان یکی از ظواهر قابل اعتماد معرفی می‌شود که در صورت تعارض با دیگر ظواهر، امکان دارد نادیده انگاشته شود.

در فرانسه ممکن است حکم بطلان شرکتی که تشریفات ثبتی را طی نموده و گواهی تأسیس أخذ کرده است صادر شود؛ لیکن اثر بطلان در جهت حمایت از اشخاص ثالثی که به ظاهر ثبتی اعتماد نموده و با شرکت‌های تجاری وارد تعامل شده‌اند، عطف به ماسبق نمی‌شود؛ بنابراین ظاهر ثبتی به عنوان یک ظاهر معتبر که اثبات‌کننده موجودیت شرکت است، مطرح می‌شود. اما ممکن است در مواردی مانند تعارض اقامتگاه ثبتی با اقامتگاهی که واقعاً شرکت تجاری در آن مشغول فعالیت است، ظاهر ثبتی در برابر ظاهری دیگر بی اعتبار تلقی شود. ماده ۳-۲۱۰ L قانون تجارت فرانسه در مقایسه میان این دو، ظهور اقامتگاه دوم را در جهت جلب اعتماد ثالث قوی‌تر دانسته، آن را بر اقامتگاه ثبت شده ترجیح می‌دهد.

۱-۲-۱. نظام‌های مبتنی بر وحدت ظاهر

مدل وحدت ظاهر که در نظام‌هایی همچون انگلستان پیاده‌سازی شده است، مبتنی بر «الگوی ثبت اطلاعات تورنس» است. رابرت تورنس^۲، مبدع این مدل ثبت اطلاعات، معتقد بود به جای مکلف کردن مردم به بررسی اطلاعات و ظواهر مختلف، ایجاد یک بانک اطلاعات جامع، منحصر به فرد و قابل اطمینان می‌تواند اشخاص را از بررسی صحت و سقم اطلاعات بی‌نیاز سازد و نظام معاملاتی را تسهیل نماید^۳. این اصل کلیدی یعنی «شناسایی بانک جامع اطلاعات ثبتی به عنوان تنها ظاهر قابل اعتماد» در کشورهای بریتانیایی همچون انگلستان و ولز به عنوان مبنای اصلی سیستم ثبت در حوزه‌هایی همچون ثبت شرکت‌ها پذیرفته شده است. مهم‌ترین دلیل برای اثبات این مدعا، پاراگراف چهارم ماده پانزدهم قانون شرکت‌های تجاری سال ۲۰۰۶ است. در این پاراگراف قانون‌گذار به صراحت صدور گواهی تأسیس شرکت را به معنای ایجاد هویت غیرقابل نقض شرکت تجاری می‌داند و بر همین اساس پس از صدور گواهی تأسیس، فرض می‌کند کلیه تشریفات ثبتی برای تأسیس رعایت

۱. همان، ص ۹۸.

2. Robert Torrens

3. Green, Kate, (1997).

شده و کلیه اطلاعات هویتی به درستی درج گردیده است و هرگونه ادعایی در خصوص هویت شرکت تجاری، ولو آنکه مطابق با حقیقت باشد، مسموع نیست^۱. به پیروی از این موضوع، قانون‌گذار در ماده شانزدهم قانون یکی از آثار ثبت اطلاعات هویتی اشخاص حقوقی را اعتبار انحصاری اقامتگاه درج شده در بانک اطلاعات مرجع «خانه شرکت‌ها» می‌داند که مسئول ثبت اطلاعات شرکت‌های تجاری در بریتانیا است.

بنابراین در نظام حقوق شرکت‌های انگلستان و ولز، هویت حاصل از بانک اطلاعات ثبتی تنها هویت قابل اعتماد و به نوعی مترادف با هویت حقیقی در نظر گرفته شده است؛ به نحوی که حتی اگر هویت حقیقی با هویت ظاهری تفاوت داشته باشد، از طریق دادگاه نمی‌توان هویت ظاهری شرکت ثبت شده و یا صحت اطلاعات مرجع را زیر سؤال برد و تقاضای ابطال یا اصلاح آنها را نمود^۲. به همین دلیل این سیستم‌ها را سیستم‌های وحدت ظاهر نامیده‌ایم.

۱-۲. تحلیل روش‌ها جهت شناسایی الگوی کارآمد ثبت اطلاعات مرجع

هدف اصلی در پیاده‌سازی نظام ثبت شرکت‌ها و سیستم ثبت اطلاعات هویتی، گذر از سیستمی است که به گسترش تأسیس غیررسمی شرکت‌های تجاری منجر می‌شود و نیز دستیابی به سیستمی است که تأسیس شرکت‌های تجاری را در چارچوب نظامی واحد سازمان‌دهی می‌کند^۳؛ زیرا یکی از دغدغه‌های اصلی حقوق شرکت‌های مدرن حمایت از حقوق اشخاص ثالثی است که طرف معامله با شرکت‌اند^۴. فرض کنید شخصی خواهان سرمایه‌گذاری در شرکتی است. اگر آن شرکت تشریفات مقدماتی ثبت اطلاعات هویتی را طی ننموده و گواهی تأسیس أخذ نکرده باشد، از نظر اقتصادی سرمایه‌گذاری در این شرکت یک ریسک بزرگ محسوب می‌شود، زیرا:

اولاً سرمایه‌گذار بایستی بخشی از سرمایه و زمان خود را صرف تشخیص موجودیت شرکت تجاری کند. ثانیاً با وجود صرف هزینه، به واسطه اعتباری و غیرفیزیکی بودن شخصیت حقوقی شرکت تجاری، این قراین حکم اماره‌ای قابل رد را دارد؛ چراکه ممکن است ثابت

۱. طباطبائی حصار، نسرین و زمانی، محمود، پیشین، ص ۲۳۸-۲۳۹.

۲. وحیدی، فریده، (۱۳۹۵).

3. Harris, Ron, (2004).

۴. وحیدی، فریده، پیشین، ص ۵۳.

شود تشکیلات موجود صرفاً تجارت‌خانه یک تاجر حقیقی است و اساساً وجود شخصیت حقوقی منتفی است.^۱

در این راستا نظام ثبت شرکت‌ها زمانی می‌تواند در پیاده‌سازی الگوی ثبت اطلاعات هویتی کارآمد باشد که «کارکرد ارتباطی» خود را به منصه ظهور برساند. لئون فولر^۲، فیلسوف و حقوق‌دان امریکایی، کارکرد ارتباطی را به این صورت توضیح می‌دهد که اگر شما خواهان برقراری ارتباط با شخصی هستید یا دیگری خواهان برقراری ارتباط با شما است، باید از زبانی استفاده کنید که هیچ‌یک از شما با آن بیگانه نیست^۳. شرکتی هم که خواهان حضور در عرصه تجارت و معاملات تجاری است باید از یک زبان مشترک با عاملین بازار استفاده کند. این زبان مشترک همان اطلاعات هویتی سیستم ثبت شرکت‌ها است. لذا سامانه ثبت اطلاعات هویتی باید به‌گونه‌ای عمل کند که پس از دسترسی به اطلاعات آن، اعتماد متقابل میان طرفین قراردادی نسبت به هویت طرف مقابل جلب شود؛ به طوری که:

- اولاً گواهی ثبت شرکت در دفتر ثبت شرکت‌ها، قاطع دعوی اهلیت و هویت شرکت محسوب شده، هیچ‌ظاهر و دلیلی تاب مقاومت با آن را نداشته باشد^۴ (کارکرد حمایتی).
- ثانیاً به پاس گواهی تأسیس شرکت، هیچ‌کس به خود اجازه ندهد باب دعوی مربوط به هویت شرکت تجاری را بگشاید^۵ (کارکرد پیشگیرانه).

چنین شرایطی که ماحصل فرایند «اعتمادسازی» نظام ثبت بوده و به یک آسودگی خاطر در شخص متعامل با شرکت تجاری نسبت به هویت شرکت منتهی می‌گردد، تنها در الگوی وحدت ظاهر یافت می‌شود؛ درحالی که در الگوی تعدد ظاهر، با یک چندزبانی مواجه‌ایم که موجب می‌شود ظاهر ثبتی به‌تنهایی قابل اعتماد نباشد و در شرایط و موقعیت‌های متفاوت، ظواهر متعددی اعتمادپذیر شناخته شوند که باید در هر مورد قضاوت برای شناسایی ظاهر مورد اعتماد صورت پذیرد. این موضوع به شدت جریان سرمایه‌گذاری به سمت شرکت‌های تجاری را کاهش می‌دهد، زیرا سرمایه‌گذار مطمئن نیست که آیا شرکتی که در آن بر اساس

۱. طباطبائی حصارى، نسرین، پیشین، ص ۲۳۷.

2. Lon Luvois Fuller

3. Fuller, Lon L., (1941).

۴. طباطبائی حصارى، نسرین، (۱۳۹۶).

۵. همان.

اطلاعات ثبت شرکت‌ها سرمایه‌گذاری کرده است اصلاً شخصیت حقوقی دارد و در صورتی که داشته باشد، آیا هویتش همان هویتی است که در ثبت شرکت‌ها به ثبت رسیده است یا خیر. فرض کنید اشخاصی با نام مدیران شرکت «الف» با ارائه وثیقه‌ای به بانک، متقاضی دریافت وام به نام این شرکت تجاری می‌شوند. اصل مسلم در حقوق قراردادها حضور حداقل دو شخص برای انعقاد یک قرارداد است و در صورت عدم حصول آن قرارداد باطل است. در سیستم تعدد ظاهر، بانک حتی در صورت انعقاد قرارداد با شرکتی که تشریفات ثبتی را طی کرده است و گواهی تأسیس دارد، به واسطه تلقی ثبت به عنوان اماره‌ای قابل رد، متحمل خطر بزرگی به نام امکان بطلان شرکت می‌شود. بطلانی که اگر به واسطه عدم رعایت شرایط اساسی صحت قرارداد شرکت همچون عدم اهلیت یکی از شرکا باشد، دامن‌گیر بانک هم می‌شود. این خطر به این صورت است که بانک قرارداد تأمین مالی را منعقد کند، وثیقه را اخذ نموده، وام را بپردازد، اما پس از این اقدام متوجه شود که قرارداد اولیه شرکت به دلیل عدم رعایت شرایط اساسی صحت معامله، برای مثال عدم اهلیت یکی از شرکا، با حکم دادگاه باطل اعلام شده است. به تبع این موضوع، قرارداد تأمین مالی هم باطل می‌شود و وثیقه آزاد می‌گردد؛ درحالی که بانک وام را پرداخت کرده است.

اما سیستم وحدت ظاهر با ارائه قطعیتی غیرقابل رد نسبت به هویت شرکت تجاری، اطمینان و امنیت کافی نسبت به موجودیت و هویت شرکت تجاری برای تأمین‌کننده مالی ایجاد می‌کند و «ریسک ازدست دادن» را از بانک به شرکت منتقل می‌نماید. به عبارت دیگر، به جای آنکه بانک نگران ازدست دادن مبلغ پرداختی به عنوان وام باشد، شرکت تجاری نگران ازدست دادن وثیقه‌ای خواهد بود که در صورت عدم بازپرداخت مبلغ پرداختی ازدست خواهد داد.^۲

در کنار اشکال پیش‌گفته، پیاده‌سازی الگوی تعدد ظاهر اساساً هزینه تأسیس شرکت تجاری را هم بسیار افزایش خواهد داد؛ چراکه پذیرش ظواهر متعدد در اثبات هویت شرکت تجاری باعث می‌شود هریک از ارگان‌های مرتبط با فعالیت شرکت تجاری، بانک اطلاعات هویتی مجزایی را تشکیل داده، اطلاعاتی را که خود تأیید نموده‌اند در این بانک‌های

۱. اسکینی، ربیعا، (۱۳۹۴).

2. Byamugisha, Frank F. K., (1999).

اطلاعاتی به ثبت برسانند.^۱ این موضوع علاوه بر افزایش مراحل تأسیس شرکت تجاری، هزینه سرسام‌آوری به نظام حاکمیت برای جمع‌آوری اطلاعات هویتی تکراری شرکت تجاری در سیستم‌های اطلاعاتی متعدد تحمیل می‌نماید.^۲ همچنین تعدد مراجع ثبت اطلاعات امکان تعارض میان اطلاعات را افزایش داده، سبب وقوع دعاوی متعدد می‌گردد. موضوعی که نشان می‌دهد الگوی ثبتی تعدد ظاهر در اصلی‌ترین کارکرد سیستم ثبت، یعنی پیشگیری از دعاوی، ناتوان است. این درحالی است که نظام‌های مبتنی بر وحدت ظاهر با تکیه بر گزاره کلیدی «ایجاد هویت شرکت تجاری به موجب ثبت» به جای «ثبت هویت شرکت تجاری» همواره طرح هرگونه دعاوی مربوط به هویت شرکت‌های تجاری را غیر مسموع می‌دانند.

۲. ثبت اطلاعات مالی و اقتصادی شرکت تجاری؛ غایت توسعه قلمرو اطلاعات

پیش‌تر گفته شد معاملات تجاری را می‌توان در سه مرحله «ارتباطات مقدماتی»، «انعقاد قرارداد» و «نظارت بر اجرای قرارداد» تصور نمود. پس از آنکه طرفین هویت یکدیگر را شناسایی کردند و مستعد انجام معامله شدند، وارد مرحله انعقاد قرارداد می‌شوند. در این مرحله برای حصول توافقی مناسب و پیش‌بینی سرنوشت قرارداد، دسترسی اطلاعات مرتبط با وضعیت اقتصادی شرکت تجاری طرف قرارداد ضروری است؛ با این حال، گرایش هریک از طرفین به سمت خصوصی بودن این اطلاعات منجر می‌شود که متقاضی هزینه‌هایی جهت دستیابی به اطلاعات یادشده پرداخت کند.^۳

پس از توافق طرفین که قرارداد وارد فاز اجرایی می‌شود، متعاملین در صدد نظارت بر تطبیق فرایند اجرا با محتوای تعهد هستند و به همین دلیل نیز دستیابی به اطلاعات مربوط به وضعیت اجرای قرارداد نیز نقش کلیدی دارد. لیکن برتری متعهد در دسترسی به اطلاعات راجع به وضعیت اجرای تعهد، دشواری کسب اطلاعات از سوی متعهدله را در پی خواهد داشت.^۴ موارد یادشده از یک سو، نشان‌دهنده اهمیت اطلاعات مرتبط با وضعیت اقتصادی شرکت برای متعاملین و از سوی دیگر، هزینه‌بر بودن کسب این اطلاعات برای آنها در نظام حقوق معاملات تجاری است. دغدغه حقوق شرکت‌ها برای حمایت از منافع اشخاص ثالث

1. Hartsink, Gerard, (2018).

2. Chan, Ka, Milne, Alistair, (2013).

۳. کوتر، رابرت و یولن، تامس، (۱۳۹۲).

۴. همان، ۲۶۲-۲۶۳.

باحسن نیت که وارد تعامل با شرکت‌های تجاری می‌شوند، سبب گردید که نظام ثبت شرکت‌ها با ثبت اطلاعات وضعیتی شرکت‌های تجاری که به اطلاعات مالی - اقتصادی مشهورند، در صدد رفع نیاز پیش‌گفته برآید.^۱

هرچند در نظام اطلاعات ناظر به وضعیت شرکت‌ها کیفیت اطلاعات نیز اهمیت دارد، لیکن به عقیده صاحب‌نظران حقوق شرکت‌ها برای جلب اعتماد عمومی در حوزه اطلاعات وضعیتی، باید شفافیت و افزایش حجم اطلاعات مورد افشای شرکت‌های تجاری در دستور کار قرار گیرد؛ تئوری‌ای که امروزه مورد پذیرش بازارهای بورس اوراق بهادار نیز قرار دارد و بر اساس آن برای فعالیت شرکت‌های تجاری در بازار بورس، رعایت اصل شفافیت و افشای حداکثری اطلاعات، اصل اولیه است که عدم رعایت آن نه تنها باعث توقف فعالیت شرکت تجاری می‌شود، بلکه حتی ممکن است مدیران و کنترل‌کنندگان شرکت تجاری را با عناوین مجرمانه‌ای همچون معاملات متکی بر اطلاعات نهانی، دست‌کاری بازار و یا حتی پول‌شویی مواجه سازد.^۲ در مقابل، صحت‌سنجی این اطلاعات اعلامی در چارچوب ورود به یک پروسه نظارتی پیچیده هیچ‌گاه در دستور کار سازمان‌های بورس قرار نمی‌گیرد، بلکه بر مبنای اصل اعتماد به سایر ارگان‌های بازرسی و نظارتی درون‌شرکتی و برون‌شرکتی، اصل بر صحت این اطلاعات است؛ مگر آنکه خلاف آن احراز گردد.^۳

در تشریح علت این موضوع گفته شده که اعتماد پدیده‌ای دو قطبی است که در یک سوی آن اعتماد عاطفی مبتنی بر جلب احساسات - که از آن به‌عنوان استاندارد طلایی اعتماد نیز یاد می‌شود - و در قطب دیگر اعتماد شناختی مبتنی بر تحلیل سود و زیان قرار دارد.^۴ در قطب شناختی ارائه قطعی و غیرقابل انکار از وضعیت شرکت تجاری اگرچه منجر به ریسک کمتر و هزینه پایین‌تر می‌شود، لیکن اعتماد را در بُعد عاطفی از بین خواهد برد؛ زیرا اجرای این اقدام با تصویب روش‌های قانونی نظارت سخت‌گیرانه ملازمه دارد و وجود این نظارت سفت و سخت به معنای وجود بی‌اعتمادی در فضای بازار و کسب‌وکارها بوده، یک مانع روانی برای تعاملات طرفین محسوب می‌شود.^۵ لذا اگرچه تئوری قطعیت اطلاعات در

۱. وحیدی، فریده، پیشین، ص ۵۳.

۲. ابراهیمی، مریم، (۱۳۹۵).

۳. فرهانیان، سید محمدجواد، (۱۳۹۴).

4. Colombo, Ronald.J., (2010).

5. Ibid, p.580-582.

حوزه «اطلاعات هویتی» از سوی سیستم‌های ثبتی پذیرفته شده است، لکن پذیرش این اصل در حوزه «اطلاعات وضعیتی» شرکت‌ها، به واسطه آنکه موجب التهاب فضای بازار می‌گردد، به هیچ‌وجه توصیه نمی‌شود.^۱ بر اساس مبانی مورد اشاره باید گفت هدف از اجرای سیستم ثبت شرکت‌ها در حوزه اطلاعات وضعیتی شرکت‌های تجاری، مقابله با روش‌های موردی است که بر اساس آن «هر شرکت روش خاص خود را برای اطلاع‌رسانی به مردم و جذب سرمایه آن‌ها به کار می‌گیرد»^۲.

بنابراین، می‌توان گفت مبنای اصلی در «نظام ثبت اطلاعات مالی - اقتصادی» شرکت‌های تجاری «افزایش حجم اطلاعات در دسترس و نه صحت‌سنجی» آنها در جهت ایجاد شفافیت وضعیت اقتصادی شرکت‌های تجاری بوده و الگویی کارآمد است که قلمرو اطلاعات بیشتری را پوشش داده، وضعیت دقیق‌تری از شرکت‌های تجاری را نمایان می‌سازد.

۲-۱. اقسام الگوهای ثبتی در حوزه ثبت اطلاعات مالی - اقتصادی

نظام‌های مختلف ثبت شرکت‌ها برای تأمین اهداف ثبت اطلاعات مالی - اقتصادی الگوی یکسانی ندارند. در برخی نظام‌های حقوقی، نهاد ثبت نقش حداقلی در تأمین این اطلاعات ایفا می‌کند و در برخی نظام‌های حقوقی نقش نهاد ثبتی به مراتب گسترده‌تر است. مبنای اصلی در شناسایی اقسام این الگوها را می‌توان بازی مشهور معمای زندانی دانست. در این بازی رسیدن به نتیجه همکاری دو زندانی (سکوت، سکوت) بر مبنای معیار پارتو، کارآمد محسوب می‌شود. لیکن به عقیده اقتصاددانان، این نتیجه در شرایط عادی که طرفین هیچ‌گونه آشنایی با استراتژی انتخابی یکدیگر ندارند به سختی حاصل می‌گردد. لذا برای دستیابی به این نتیجه دو راهکار از سوی پژوهشگران نظریه بازی ارائه شده است:

راهکار اول، برقراری تعامل و ارتباط هرچه بیشتر میان طرفین و تکرار بازی جهت آشنایی با اولویت‌های یکدیگر در برقراری همکاری است، و راهکار دوم نیز استفاده از یک نهاد ثالث برای هدایت بازی به سمت تعامل است.^۳

اگر شرکت تجاری را به عنوان زندانی اول، ذی‌نفعان را به عنوان زندانی دوم بدانیم، دو

1. Sealy, Len, Worthington, Sarah, (2013).

۲. طوسی، عباس، (۱۳۹۳).

3. Den butter, Frank.A.G., Mosch, Robert H.J, ibid, p.6-7.

راهکار ارائه شده تشکیل دهنده دو نوع الگو یا روش در حوزه اطلاعات مالی - اقتصادی ثبت شرکت ها هستند.

۲-۱-۱. الگوی مبتنی بر «محوریت تعامل»

حقوق قراردادهای در کشورهای نظام حقوق نوشته همچون آلمان مبتنی بر یک اصل کلی است: افزایش تعاملات برابر است با افزایش اطلاعات^۱. در این سیستم ها، ثبت شرکت ها نهادی است که یک سری اطلاعات کلی در مورد شرکت های تجاری ارائه می دهد و عمده اطلاعات در دفاتر داخلی شرکت ها قرار دارد که تنها در صورت مشارکت و سهام داری در شرکت تجاری قابل دسترسی است^۲؛ یعنی کسب اطلاعات بیشتر از طریق تعامل اقتصادی با طرف معامله ممکن است، نه از طریق ثبت شرکت ها. اگرچه در این نظام ها به واسطه رابطه تنگاتنگ مدیران و سهام داران کنترلی مشکل تعارض منافع مدیر - سهام دار و هزینه نمایندگی مطرح نمی شود، لیکن مشکلات بسیار جدی تری می تواند ایجاد شود. از جمله این مشکلات که به عنوان یکی از مهم ترین ویژگی های الگوی یاد شده شناسایی می شود، سطح پایین دسترسی به اطلاعات مالی - اقتصادی و انجام تعاملات اقتصادی فاقد شفافیت است که می تواند به سوء استفاده های مالی منجر گردد^۳؛ به همین دلیل الگوی یاد شده به «الگوی فاقد شفافیت اطلاعاتی» نیز مشهور است^۴.

۲-۱-۲. الگوی مبتنی بر «محوریت واسطه»

مدل حقوق قراردادی در کشورهای پیرو نظام حقوقی کامن لا مبتنی بر ارائه اطلاعات جامع در مرحله پیش قراردادی است^۵.

بر همین اساس، نظام ثبت شرکت ها در این کشورها به عنوان یک نهاد واسطه ارائه کننده اطلاعات اقتصادی به متعاملین، که به «مدل آنگلو- آمریکن» مشهور است، با عنوان «مدل افشای کامل اطلاعات یا مبتنی بر افشا» شناخته می شود^۶.

1. Ibid, p.4-5.

2. Solomon, Jill, Solomon, Aris, (2004).

3. Ibid.

4. Clarke, Thomas, (2007).

5. Den butter, Frank.A.G., Mosch, Robert H.J, ibid, p.4.

6. Clarke, Thomas, ibid, p.130

در انگلستان مهم‌ترین تعهد قانونی مربوط به شرکت ثبت شده که در آغاز تأسیس شرکت از سوی مؤسسان برعهده گرفته می‌شود، تعهد به افشای اطلاعات مالی و اقتصادی مربوط به شرکت تجاری است.^۱ در چنین مدلی برای حمایت از ذی‌نفعان و جلوگیری از سوء استفاده‌های ناشی از مزیت اطلاعاتی ارکان مدیریت شرکت، اطلاعات مالی - اقتصادی شرکت‌های تجاری به شکل وسیع و منظم و با تفسیر مضیق از محرمانگی شرکت‌های تجاری افشا می‌شود. قاضی براندریس^۲ جمله مشهوری بر مبنای لزوم افشای اطلاعات شرکت‌های تجاری ارائه داده است با این مضمون: «نور آفتاب بهترین ضد عفونی‌کننده، و چراغ لامپ بهترین پلیس است». تعبیری که نمایانگر مدل نظارتی نظام ثبت شرکت‌های انگلستان بر مبنای شفافیت حداکثری و افشای هرچه بیشتر اطلاعات مالی - اقتصادی شرکت‌های تجاری است.^۳

۲-۲. شناسایی الگوی کارآمد ثبت اطلاعات اقتصادی

کووتر^۴ و یولن^۵ در اثبات کارآمدی نظریه اقتصادی قرارداد در پرتو ترویج همکاری میان طرفین، یک بازی را طراحی کردند که می‌توان در اثبات کارآمدی مدل ثبتی واسطه‌محور از آن الگوبرداری نمود. در الگوی تعامل محور، سرمایه‌گذاری در شرکت تجاری به هیچ‌وجه ملازمه‌ای با تعهد کنترل‌کنندگان شرکت تجاری (مدیران) به افشای اطلاعات مالی - اقتصادی ندارد. بنابراین، قشر قوی‌تر یا کنترل‌کنندگان مختارند که اطلاعات وضعیتی شرکت را از طریق ثبت به سرمایه‌گذاران بالقوه ارائه دهند یا آن‌ها را در سلطه خود نگه دارند. در چنین شرایطی اگر سرمایه‌گذار بالقوه استراتژی انعقاد قرارداد و سرمایه‌گذاری را برگزیند، در صورتی که اطلاعات مربوط به وضعیت مالی - اقتصادی شرکت تجاری افشا شود، هم شرکت (+۱) و هم سرمایه‌گذار (+۱) به سود دلخواه خواهند رسید؛ اما اگر افشا صورت نپذیرد، سود دوچندان شرکت تجاری به واسطه آنکه بدون ارائه اطلاعات سرمایه جذب کرده است (+۲)، با ضرر طرف دیگر به واسطه قرار دادن سرمایه در موقعیت مخاطره‌آمیز ملازمه خواهد داشت (-۱).

1. Goulding, Simon (1999).

2. Judge Brandeis.

3. Ibid, p.11-12.

4. Robert Cooter.

5. Thomas Ulen.

به واسطه احتمال ضرر، ترجیح سرمایه‌گذار عدم سرمایه‌گذاری است؛ از طرف دیگر ترجیح شرکت تجاری هم سود بیشتر، یعنی عدم ارائه اطلاعات، است^۱. بنابراین، نه تنها مطلوب این بازی که رسیدن به نقطه همکاری «انعقاد قرارداد، افشای اطلاعات» است محقق نمی‌شود، بلکه در کمال تعجب نتیجه مورد پیش‌بینی در این بازی، عدم همکاری مطلق، یعنی «عدم انعقاد قرارداد، عدم افشای اطلاعات» را نشان می‌دهد. در مدل کارآمد (پارتو) واسطه‌محور، شرکت‌های تجاری ملزم‌اند اطلاعات صحیح مربوط به وضعیت خود در دفاتر ثبت شرکت تجاری را ارائه دهند و انجام ندادن این تعهد شرکت را با مسئولیت مدنی و کفیری مواجه می‌کند. بر این اساس، سرمایه‌گذار می‌تواند شرکت تجاری را به ارائه اطلاعات از طریق ثبت شرکت‌ها ملزم کند و در مواردی که خسارتی به واسطه عدم ارائه اطلاعات به سرمایه‌گذار وارد شود، مدعی جبران خسارت گردد. این موضوع ریسک سرمایه‌گذاری را کاهش می‌دهد (+۱) و باعث می‌شود سرمایه‌گذار انعقاد قرارداد را بر عدم انعقاد ترجیح دهد. از سویی دیگر، کنترل‌کنندگان شرکت تجاری نیز می‌توانند با ارائه اطلاعات تعاملات اقتصادی خود را گسترش دهند (+۱) یا با عدم ارائه، در کنار کاهش سرمایه‌گذاری، خود را درگیر جبران خسارت و مجازات کفیری کنند (۲). این موقعیت که دیگر برای شرکت تجاری دو سر سود و برد- برد محسوب نمی‌شود، باعث می‌گردد شرکت تجاری در وهله اول برای جلوگیری از ضرر و در وهله دوم برای کسب سود به ثبت و ارائه اطلاعات وضعیتی خود مبادرت ورزد^۲. این موقعیت تنها در الگوی واسطه‌محور اتفاق می‌افتد و به همین دلیل به‌عنوان مدل کارآمد ثبتی شناخته می‌شود.

۳. نظام ثبت شرکت‌های تجاری ایران

۳-۱. الگوی ثبت اطلاعات هویتی؛ وحدت یا تعدد ظاهر

در تفسیر نوع الگوی ثبتی در حوزه اطلاعات مرجع در نظام ثبت شرکت‌های ایران، اغلب حقوق دانان معتقد به وجود یک سیستم تعدد ظاهر هستند که بر اساس آن، اطلاعات ثبت شده مرجع جنبه اعلامی داشته، به‌عنوان اماره‌ای قابل رد شناخته می‌شود که در صورت مغایرت با

۱. کوتر، رابرت و یولن، تامس، پیشین، ص ۲۶۳-۲۶۴.

۲. همان، ص ۲۶۵-۲۶۶.

سایر ظواهر می‌تواند نقض گردد^۱. در این خصوص، برخی از حقوق‌دانان ایرانی معتقدند که با توجه به رویه قانون‌گذار ایران در اقتباس از مقررات فرانسه، مدل حقوق شرکت‌های ایران نیز از حقوق فرانسه الگوبرداری شده و بر همین اساس اعتقاد قانون‌گذار فرانسوی در مقوله تعدد ظاهر به نظام حقوق شرکت‌های ایران نیز رسوخ کرده است^۲.

با وجود این، به نظر می‌سد قانون‌گذار ایرانی در الگوی ثبت اطلاعات مرجع شرکت‌ها، رویکردی مستقل از حقوق فرانسه دارد و روش مبتنی بر «وحدت ظاهری» را دنبال نموده است. مهم‌ترین دلیل برای اثبات این موضوع ماده ۴۷ قانون ثبت اسناد و املاک مصوب ۱۳۱۰ است که تأسیس شرکت تجارتي را منوط به ثبت شرکت‌نامه از سوی سردفتر می‌داند. در تشریح این مقررره لازم به ذکر است که اساساً نظام حقوق سردفتران ایران، یک نظام لاتین محسوب می‌شود^۳ که در آن، سردفتران به نمایندگی از دولت صلاحیت صدور اسناد دارای قدرت اثباتی و اجرایی و نیز رسمیت بخشیدن به آن‌ها را دارا هستند^۴؛ بنابراین پس از مراجعه طرفین قرارداد به سردفتر و تنظیم سند از جانب وی، سند تنظیم شده قدرتی اثباتی پیدا می‌کند؛ گویی آنچه سردفتر به آن اذعان دارد عین حقیقت بوده، به هیچ وجه نمی‌توان با دلیل و مدرک دیگری مورد انکار و تردید سایرین، ولو مقام قضایی، قرار گیرد^۵. لزوم ثبت شرکت‌نامه از سوی سردفتر اگرچه در سال ۱۳۴۰ به واسطه جلوگیری از مخارج جداگانه‌ای که ثبت شرکت‌نامه در دفاتر اسناد رسمی بر مؤسسان تحمیل می‌نمود، ملغی شد و مراجعه مستقیم به نهاد ثبت شرکت‌ها برای ثبت شرکت مورد پذیرش قرار گرفت، لیکن قانون‌گذار از مواضع خود نسبت به لزوم پیاده‌سازی سیستم وحدت ظاهر عقب‌نشینی نکرد و نهاد ثبت شرکت‌ها را به عنوان «قائم‌مقام دفاتر اسناد رسمی» در ثبت شرکت‌نامه به رسمیت شناخت^۶. این درحالی است که در نظام تعدد ظاهر فرانسه، صرف مکتوب بودن اسناد ارائه شده برای بررسی دادگاه‌های تجاری، به عنوان نهاد ذی صلاح در ثبت شرکت‌ها کفایت می‌کند^۷ و رسالت

۱. ستوده تهرانی، حسن، (۱۳۹۲)؛ وحیدی، فریده، پیشین، ص ۹۶-۹۹؛ حسن‌زاده، بهرام، (۱۳۹۷).

۲. صقری، محمد، پیشین، ص ۹۷-۱۰۵.

۳. طباطبائی حصارى، نسرین، (۱۳۹۶)؛ پیشین، ص ۱۵۲.

۴. همان، ص ۱۴۷.

5. 25th International Congress of Notaries, (2007).

۶. اداره ثبت شرکت‌ها در تهران و دواير ثبت شرکت‌ها در شهرستان‌ها، در ثبت شرکت‌نامه قائم‌مقام دفترخانه‌های رسمی هستند. متن یادشده با کمی تغییر در ماده ۹ آیین‌نامه اصلاحی مصوب ۱۳۸۶ رئیس قوه قضائیه تکرار شده است.

۷. اسکینی، ربیعا، پیشین، ص ۱۰۹؛ وحیدی، فریده، پیشین، ص ۴۶.

دادگاه‌های یادشده اساساً بر جوانب شکلی به معنای تطبیق اسناد ارائه‌شده با مقررات قانونی تعریف شده و بررسی ماهوی اسناد ارائه‌شده در نظر قانون‌گذار جایگاهی نداشته است.^۱ لذا به‌نظر می‌رسد سیاست مدنظر قانون‌گذار ایران در پیاده‌سازی نظام ثبت اسناد سردفتران در حوزه تأسیس شرکت‌های تجاری، اعطای وصف تجریدی به بانک «اطلاعات مرجع» شرکت‌ها بوده است.^۲

با این حال، به‌واسطه نبود مقررات جامع و به‌روزرسانی‌شده در حوزه ثبت شرکت‌ها در ایران، رویه سالیان متمادی نهاد ثبت شرکت‌ها به یک قانون نانوشته تبدیل شده است که بر مقررات لازم‌الاجرا رجحیت دارد. رویه‌ای که به کارکرد اعلامی نهاد ثبت در چارچوب الگوی تعدد ظاهر اعتقاد دارد. به این صورت که اطلاعات هویتی مندرج در سیستم ثبت شرکت‌ها صرفاً آماره‌ای قابل رد تلقی شده که خلاف آن به‌راحتی قابل اثبات است.^۳

بررسی‌ها نشان می‌دهد پیاده‌سازی این الگوی ثبتی در نظام ثبت شرکت‌های ایران دو مسئله اساسی را در پی داشته است:

در وهله اول وقوع تشریفات سنگین در جهت ایجاد کسب‌وکار و تأسیس شرکت‌های تجاری بوده است. همان‌طور که پیش‌تر نیز گفته شد، پیاده‌سازی سیستم تعدد ظاهر باعث می‌شود هریک از سازمان‌های مرتبط با فعالیت شرکت تجاری، بانک اطلاعات هویتی مجزایی را تشکیل داده، اطلاعاتی را به‌طور مستقل به ثبت برسانند. ایران نیز از این قاعده مستثنی نبوده است؛ در این خصوص بهترین دلیل، گزارش سالانه بانک جهانی نسبت به رتبه‌بندی کشورها در خصوص شاخص شروع کسب‌وکار است که بر اساس تعداد مراحل اداری مورد نیاز و مدت زمان و هزینه‌ای که برای شروع کسب‌وکار مورد نیاز بوده، در نظر گرفته شده است. در گزارش بانک جهانی در سال ۲۰۱۹ که میان ۱۹۰ کشور ارزیابی گردید، ایران با امتیاز ۶۷،۷۹ در رتبه ۱۷۳ قرار گرفت.^۴

لزوم طی نزدیک به یازده مرحله پروسه ثبت اطلاعات برای آغاز یک کسب‌وکار در مدت

1. L. 210-7: Il est procédé à l'immatriculation de la société après vérification par le greffier du tribunal compétent de la régularité de sa constitution dans les conditions prévues par les dispositions législatives et réglementaires relatives au registre du commerce et des sociétés.

۲. برای آگاهی از نظر مخالف، ر.ک. کاویانی، کوروش، (۱۳۹۵).

۳. وحیدی، فریده، پیشین، ص ۹۶.

4. World Bank, (2019); Doing Business 2019- Training for Reform, p.178.

زمان تقریبی هفتاد و دو روز، حکایت از رویکرد مستقل هریک از سازمان‌های مربوطه در جمع‌آوری اطلاعات شرکت‌های تجاری دارد.

در کنار این موضوع بایستی به توالی فاسد فرایند اعلامی نظام ثبت شرکت‌ها که به‌طور مستقیم متأثر از الگوی تعدد ظاهر است اشاره کرد. در این خصوص تلقی اطلاعات ثبت شرکت‌ها به‌عنوان اماره‌ای قابل رد، باعث عدم حساسیت مأموران ثبت نسبت به صحت سنجی اطلاعات ارائه‌شده از سوی مؤسسان برای تأسیس شرکت‌های تجاری گردیده و حجم وسیعی از شرکت‌های صوری، غیرواقعی، کاغذی و یکبارمصرف را پدید آورده است.^۱ شرکت‌هایی که صرفاً بر اساس اسناد و مطالب اعلامی از طرف مؤسسان تشکیل شده است، مدیرانی صوری دارد، سرمایه‌اش غیرواقعی است و حتی ممکن است اقامتگاه اعلامی آن هم جعلی باشد. درحالی‌که ثبت شرکت اساساً به معنی هویت‌بخشی به شرکت‌ها در جهت شروع کسب‌وکار و جلب اعتماد عمومی برای تعامل با آنهاست و در صورتی که این ارگان با پیشه نمودن رویه اعلامی ناشی از الگوی تعدد ظاهر حجم وسیعی از اطلاعات نادرست را به ثبت برساند، موجب اغفال و فریب افکار عمومی شده، اعتماد عمومی به این نهاد را خدشه‌دار می‌سازد و به اصطلاح راه را برای ایجاد «حیات خلوت» مجرمان اقتصادی هموار می‌سازد.

لایحه ثبت اشخاص حقوقی ۱۳۹۹ هیئت وزیران فرصت خوبی برای اصلاح این رویه نادرست است. اما به نظر می‌رسد این رویه نادرست مورد تأیید تدوین‌کنندگان این لایحه نیز قرار داشته است؛ چراکه امکان طرح دعوی ابطال ثبت شخص حقوقی را از سوی هر ذی‌نفعی امکان‌پذیر ساخته است؛ رویکردی که نشان از عدم قطعیت اطلاعات ثبتی و تغییرپذیری آن‌ها دارد. این لایحه از این منظر قابل انتقاد بوده، نیازمند اصلاح است.^۲

۳-۲. الگوی ثبت اطلاعات وضعیتی؛ تعامل یا واسطه

۱. حسن‌زاده، بهرام، (۱۳۹۵).

۲. همان

۳. اشخاصی که به‌موجب قانون مکلف به اعلام تغییرات به مرجع ثبت هستند، در صورت خودداری از انجام این تکلیف به جزای نقدی یا محرومیت از حقوق اجتماعی درجه شش محکوم می‌شوند. همچنین هر شخصی که عالماً و عامداً مدارک و اطلاعات خلاف واقع یا مزورانه به مرجع ثبت ارائه کند و مستندات ابزاری به ثبت شخص حقوقی و یا تغییرات آن منجر شود، به جزای نقدی و محرومیت از حقوق اجتماعی درجه ۶ محکوم می‌شود. هر ذی‌نفع می‌تواند ابطال ثبت شخص حقوقی و تغییرات را از مرجع قضایی درخواست نماید.

بررسی تاریخ حقوق شرکت‌های ایران نشان‌دهنده این موضوع است که اگرچه تئوری ذی‌نفع‌گرایی در نظام قانون‌گذاری ایران مورد توجه قرار گرفته، لیکن این توجه تا به امروز اندازه‌ای نبوده که ماهیت سهام‌دارمحوری نظام حقوق شرکت‌های ایران را تغییر دهد و نیازمند تکامل بیشتری است.^۱ بررسی‌های ماهوی مقررات و رویه اجرایی نظام ثبت شرکت‌ها نیز نشان می‌دهد که نظام ثبت شرکت‌های ایران در حوزه دسترسی به اطلاعات دارای رویکردی سهام‌دارمحور است. برای اثبات این مدعا کافی است مقایسه‌ای میان حجم اطلاعات قابل دسترس در نظام ثبت شرکت‌های انگلستان به‌عنوان سردمدار الگوی واسطه‌محور و نظام ثبت شرکت‌های ایران انجام شود. خانه شرکت‌ها در جدیدترین رویکرد خود از ۳۰ ژوئن ۲۰۱۶ اعلام آمادگی نموده است تا حجم وسیعی از اطلاعات مالی - اقتصادی مندرج در دفاتر داخلی شرکت‌ها را نگهداری نموده، به‌عنوان بخشی از اطلاعات وضعیتی ارائه شده به نهاد ثبت شرکت‌ها در دسترس متقاضیان اطلاعات قرار دهد.^۲ در مقابل در حقوق ایران، فراز سوم از بند و ماده ۴۶ قانون برنامه پنجم توسعه، جدیدترین تحول در نظام دسترسی به اطلاعات شرکت‌های تجاری در ایران است که امکان دسترسی الکترونیکی به اطلاعات ثبتی شرکت‌های تجاری را فراهم آورده است؛ لیکن در این مقرر که قانون‌گذار نسبت به تکلیف نهاد ثبت شرکت‌ها پیرامون تکمیل پایگاه داده‌های شرکت‌ها و دسترسی به اطلاعات آن‌ها سخن گفته، تنها سخن از «اطلاعات هویتی» شرکت‌های تجاری به‌میان آمده است و خبری از ارائه «اطلاعات وضعیتی» شرکت‌های تجاری نیست. سیستم شناسه ملی که امروز در نتیجه همین تکلیف پایه‌گذاری شده است، صرفاً به ارائه بخشی از اطلاعات هویتی مربوط به شرکت‌های تجاری بسنده کرده و از ارائه حجم وسیعی از اطلاعات مالی - اقتصادی شرکت‌ها معذور است.^۳

بررسی آسیب‌شناسانه الگوی تعامل‌گرا در نظام ثبت شرکت‌های ایران نشان می‌دهد که پیاده‌سازی این الگوی ثبتی سبب پدید آمدن یک رویه نادرست از جانب نهاد ثبت شرکت‌ها در حوزه اطلاعات وضعیتی گردیده است؛ رویه‌ای که پیروان آن بر این باورند اطلاعات وضعیتی مندرج در دفاتر ثبت شرکت‌ها در زمره اطلاعات محرمانه بوده، قابل دسترسی از

۱. باقری، محمود و صادقیان ندوشن، مهرداد، (۱۳۹۵).

2. Guidance Company Register, (2017).

۳. طباطبائی حصری، نسرین، (۱۳۹۶).

سوی عامه مردم نیست؛ لذا این حق تنها برای کسانی مجاز است که مدارکی برای اثبات ذی نفعی خود ارائه دهند.^۱ این درحالی است که ماده ۲۶ نظام نامه ثبت شرکت ها مصوب ۱۳۱۰ با شناسایی عموم جامعه به عنوان ذی نفعان دسترسی به اطلاعات ثبت شرکت ها، بر اصل دسترسی عمومی به اطلاعات مندرج در دفاتر ثبت شرکت ها تصریح دارد. همچنین شایان ذکر است که قریب به اتفاق این اطلاعات در روزنامه رسمی منتشر می شود و از این طریق قابل دسترس است؛ همچنین در مورد شرکت های عضو بازار بورس اوراق بهادار نیز اطلاعات یاد شده از طریق سامانه جامع ناشران بورس اوراق بهادار (کدال) در دسترس است. برای مقابله با رویه نهاد ثبت شرکت ها و پایان دادن به آن، ماده ۱۳۹ لایحه تجارت ۱۳۹۲ از اصل دسترسی به اطلاعات ثبت شرکت ها با تصریح به این عبارات پرده برداری می کند: «اطلاعات مربوط به اشخاص حقوقی که نزد مرجع ثبت شرکت ها به ثبت می رسد جز در موارد مصرح غیر محرمانه محسوب می شود و تمام اشخاص می توانند با مراجعه به مرجع مذکور اطلاعات مربوط به اشخاص حقوقی را مطالعه و به هزینه خود از آن رونوشت یا تصویر بگیرند». همچنین ماده ۲۴ لایحه ثبت اشخاص حقوقی مصوب دی ۱۳۹۹ هیئت وزیران، ضمن الزام سازمان ثبت به ایجاد پایگاه اطلاعاتی اشخاص حقوقی که متضمن کلیه اطلاعات ثبتی اشخاص حقوقی با آخرین تغییرات باشد، از تکلیف این نهاد به ایجاد امکان دسترسی همگانی به اطلاعات یاد شده سخن گفته است.^۲

نتیجه نظام ثبت شرکت ها همواره کارکردی دوگانه دارد که از یک سو، ناظر بر اثبات هویت شرکت های تجاری به عنوان بُعد عمومی نظام ثبتی و از سوی دیگر، ناظر بر اعلام وضعیت شرکت ها به عنوان بُعد خصوصی این نظام است.

در این خصوص در حوزه «اطلاعات مرجع» مطلوبیت نظام ثبت رسیدن به یک «قطعیت غیرقابل نقض اطلاعات» است. بر این اساس در قیاس میان روش وحدت ظاهر و تعدد ظاهر، روش وحدت ظاهر را می توان به عنوان الگویی در نظر گرفت که به غایت نظام ثبت نزدیک تر است و می تواند به عنوان الگوی کارآمد معرفی شود. در مقابل، در حوزه «اطلاعات مالی-

۱. همان، ص ۵۶؛ ستوده تهرانی، حسن، پیشین، ص ۴۱۴.

۲. سازمان مکلف است با استفاده از شیوه های نوین نسبت به ثبت الکترونیکی و ایجاد پایگاه اطلاعاتی اشخاص حقوقی اقدام و امکان دسترسی همگان را فراهم نماید. این پایگاه متضمن کلیه اطلاعات ثبتی اشخاص حقوقی با آخرین تغییرات است.

اقتصادی»، غایت نظام ثبتی، به جای ارائه قطعیت غیرقابل نقض، «توسعه قلمرو اطلاعات» مالی - اقتصادی ثبت شده در نظام ثبتی و شفاف سازی هرچه بیشتر نسبت به وضعیت شرکت تجاری است. بر همین اساس، الگویی می تواند به عنوان روش کارآمد معرفی شود که بر افشای هرچه بیشتر اطلاعات مالی - اقتصادی مبتنی است. این روش کارآمد همان الگوی مبتنی بر مکانیزم واسطه است.

در حوزه اطلاعات هویتی، با آنکه موضع قانونگذار از همان اوایل عصر قانونگذاری پیاده سازی یک روش وحدت ظاهری بوده، نظام ثبت شرکت های ایران خود را با این موضوع وفق نداده و چارچوب های حمایتی خود را بر مبنای الگوی تعدد ظاهر گسترانیده است؛ به طوری که عملکرد نظام ثبت در خصوص اطلاعات مرجع عملاً به رویه ای اعلامی مبدل شده است که با هر دلیلی می توان آن را نقض کرد.

از طرف دیگر در حوزه اطلاعات وضعیتی، نظام ثبت اطلاعات شرکت های ایران از روش اروپای قاره ای مبنی بر ارائه اطلاعات حداقلی پیروی نموده و این موضوع سبب شده است همواره عملکرد شرکت های تجاری ایران در هاله ای از ابهام قرار گیرد.

بر این اساس پیشنهاد می شود:

برای آنکه سیاست قانونگذار در حوزه اطلاعات هویتی مبنی بر پیاده سازی روش وحدت ظاهر به طور تمام و کمال قرار گیرد، پیشنهاد می شود ضمن ایجاد نظام دقیق صحت سنجی اطلاعات در مرحله ثبت اطلاعات شرکت تجاری، مقرراتی شبیه ماده ۲۴ قانون ثبت اسناد و املاک مبنی بر ممنوعیت اقامه دعای پیرامون تأسیس شرکت تجاری یا اصلاح اطلاعات مرجع در نظام قانونگذاری ایران وضع گردد و از این طریق قطعیت غیرقابل نقض این اطلاعات تضمین شود. برای تثبیت جایگاه نظام ثبت شرکت ها به عنوان نهاد اطلاع رسان در حوزه وضعیت شرکت های تجاری، پیشنهاد می شود قانونگذار نسبت به وضع ماده قانونی مبنی بر لزوم ثبت دوره ای اطلاعات مالی - اقتصادی شرکت های تجاری و توسعه نظام اطلاعاتی ثبت شرکت ها، از طریق ارائه اطلاعات موسع مالی - اقتصادی اقدام کند و اطلاعات قابل دسترس در نظام ثبت شرکت ها در جهت نیازهای اطلاعاتی اقتصادی ذی نفعان و برقراری تقارن اطلاعاتی با ارکان شرکت های تجاری توسعه یابد.

منابع

- ابراهیمی، مریم. (۱۳۹۵). حقوق نقل و انتقال سهام در بورس، تهران، شهر دانش.
- اسکینی، ربیعا. (۱۳۹۴). حقوق تجارت (شرکت‌های تجاری)، جلد اول، تهران، سمت.
- باقری، محمود و صادقیان ندوشن، مهرداد. (۱۳۹۵). «تئوری ذی‌نفعان در حقوق شرکت‌ها»، فصلنامه علمی - تخصصی قضاوت، شماره ۱۹، ص ۲۷-۵۸.
- پاسیان، محمدرضا. (۱۳۸۴). «بازبینی نظام بازرسی در شرکت‌های تجاری ایران: بررسی تطبیقی با حقوق انگلستان»، مجله پژوهش حقوق و سیاست، شماره ۱۶، ص ۸۳-۱۱۴.
- پورارشد، نادر؛ اسکینی، ربیعا؛ الماسی، نجادعلی؛ شهبازی‌نیا، مرتضی. (۱۳۸۹). «نظریه ظاهر (مطالعه در حقوق خارجی و ایران)»، پژوهش‌های حقوق تطبیقی، شماره ۴، ص ۱-۲۳.
- حسن‌زاده، بهرام. (۱۳۹۵). «تأملی بر علل ایجاد شرکت‌های صوری از منظر ثبت شرکت‌ها»، پژوهشنامه حقوق خصوصی عدالت، شماره ۵، ص ۱۱-۲۸.
- حسن‌زاده، بهرام. (۱۳۹۷). حقوق تحلیلی ثبت شرکت‌ها، تهران، جنگل (جاودانه).
- ستوده‌تهرانی، حسن. (۱۳۹۲). حقوق تجارت (جلد دوم)، تهران، انتشارات دادگستر.
- صقری، محمد. (۱۳۹۰). «اعتبار صحت ظاهری در حقوق تجارت (بحثی در حقوق ایران و فرانسه)»، فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، شماره ۵۳، ص ۸۹-۱۱۴.
- طباطبائی حصارى، نسرين و زماني، محمود، (۱۳۹۷). «کارکرد ثبت شرکت‌های تجاری در ایجاد اعتماد و امنیت قراردادی»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، شماره ۸۲، ص ۲۲۷-۲۵۲.
- طباطبائی حصارى، نسرين. (۱۳۹۶). نقش و کارکرد سازمان ثبت اسناد و املاک و اختیارات آن، تهران، جنگل (جاودانه).
- طباطبائی حصارى، نسرين. (۱۳۹۳). مبانی و آثار نظام ثبت املاک، تهران، سهامی انتشار.
- طوسی، عباس. (۱۳۹۳). تحلیل اقتصادی حقوق شرکت‌ها، تهران، شهر دانش.
- فرهانیان، سید محمدجواد. (۱۳۹۴). «بررسی نظام‌های نظارتی در بازارهای مالی»، مجله اقتصادی، شماره‌های ۱۰۵۹، ص ۱۱۹-۱۳۶.
- قاسمی، محسن. (۱۳۸۸). شکل‌گرایی در حقوق مدنی، تهران، میزان.
- کاویانی، کوروش. (۱۳۹۵). حقوق شرکت‌های تجاری، تهران، میزان.
- کوتر، رابرت و یولن، تامس. (۱۹۹۹). حقوق و اقتصاد، ترجمه ی‌الله دادگر و حامده اخوان هزاوه، تهران، انتشارات پژوهشکده اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس و انتشارات نور علم، ۱۳۹۲.
- وحیدی، فریده. (۱۳۹۵). رژیم حقوقی حاکم بر ثبت شرکت‌های تجاری، تهران، میزان.

- Bank Policy Research”, Working Paper 2240, p.1-15.
- Chan, Ka, Milne, Alistair (2013). “The Global Legal Entity Identifier System: Will It Deliver?”. SSRN Electronic Journal, p.1-56.
- Clarke Thomas (2007). International Corporate Governance, London and Newyork: Routledge Taylor and Francis Group.
- Colombo, Ronald.J (2010). “The Role of Trust in Financial Regulation”, Villanova Law Review, Vol.26, p.577-602
- Den butter, Frank.A.G., Mosch, Robert H.J. (2003). “Trade, Trust and Transaction Costs”, Tinbergen Institute Discussion Paper, p.1-26.
- Fisch, Jill E., “Measuring Efficiency In Corporate Law: The Role Of Shareholder Primacy”, The Journal Of Corporation Law, Vol.31, 2006.
- Fuller, Lon L. (1941). “Consideration and Form”, Columbia Law Review, No.5, p.799-824.
- Goulding, Simon (1999). Company Law, London and Sydney: Cavendish Publishing Limited.
- Green, Kate (1997). Land Law, London: Macmillan Law Masters.
- Hartsink, Gerard (2018). “The Digital Identity of Legal Entities: Current Status and the Way Forward”, Journal of Payments Strategy & Systems, Vol.12, p.1-7.
- Harris, Ron (2004). Industrializing English law Entrepreneurship & Business Organozation, 1720-1844, first published, Cambridge University Press, Cambridge.
- Sealy, Len, Worthington, Sarah (2013). Cases & Materials in Company law, Oxford: Oxford University Press.
- Solomon, Jill, Solomon, Aris (2004). Corporate Governance and Accountability, London: John Wiley & Sons Ltd.
- 25th International Congress of Notaries (2007). Theme I: The Notarial act as an instrument of developement in society, available online: https://www.uinl.org/documents/20181/73053/temai-conclusiones_en/f4130b2e-10c4-4d88-af65-eaaf7f39cbb5
- World Bank (2019). Doing Business 2019- Training for Reform (Comparing Business Regulation for Domestic Firms in 190 Economies), available online: https://www.worldbank.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf